

UN PEDRENY MALLORQUÍ FAMÓS

MIQUEL FULLANA I LLOMPART

A Mallorca s'hi troba una varietat de pedreny, diverses classes de pedra les quals, durant segles, han estat emprades com a material bàsic en la construcció d'edificis o també just per fer-hi certs treballs complementaris d'ornamentació: revestiment, motlluratge, etc.

Així hi ha el *marès*, pedra arenosa molt abundant a l'illa que s'extreu d'uns dipòsits d'arenas marines consolidades del període quaternari i del qual s'en troba de diversa qualitat: fort i mal d'obrar; bo i compacte; fluix i buidadís; acopinat, de gra de figa, etc., segons el lloc on es troba la pedrera. Dins el terme de Palma es treu marès de Son Sunyer i d'Es Pilarí; se n'ha tret molt d'Es Coll d'En Rabassa, i antigament se'n va treure de ses pedreres de Porto-Pi i de les de Bellver. Era un bon marès el de Portals (Calvià), entre Cala Figuera i l'illa de Sa Porrassa i tenia fama de bo el marès de Galdent (Llucmajor). També hi ha pedreres a s'Arenal, Muro i altres llocs.

Hi ha la pedra dita de *Porreres*, arenosa i absorbent com el marès però d'una compacitat homogènia sense fibres ni llivanyes. Té un agradable color ocre clar rosat i amb el temps pren una patina que li tanca els porus i la fa menys permeable.

Després hi ha la pedra calcària, designada amb el nom de *pedra viva*, de la qual n'hi ha de textura diversa, de diferents colors i és susceptible d'un gran puliment: La pedra viva d'Artà és grisa; la de Binissalem és de color ocre; la de Son Maixella (Valldemossa) és avellanada i de color rogenc; a Sóller també n'hi ha de grisa i l'anomenada de penyal que és de color rosat.

Però és dins el terme de Santanyí (zona situada a l'extrem meridional de l'illa), de terreny rocós i terres primes de call vermell (altre temps productores de l'estimada xeixa o blat candial), amb un litoral de belles i lluminoses cales d'aigües transparents, de blaus profunds i verds de maragda, on es troben la majoria de pedreres de les quals s'extreu el pedreny més famós de Mallorca, l'anomenada *pedra de Santanyí*. Son uns jaciments de gres, roca sedimentària detrítica de gra finíssim, blanquinosa de color, compacte, dòcil, impermeable i resistent a l'erosió del temps; pedra molt apreciada per a la construcció de fatxades d'edificis i altres elements d'obra interior; especialment

per tallar motlures i fer-hi a més treballs d'escultura decorativa i artística. Pedra ben coneguda ja en l'antiguitat perquè d'ella se n'han trobat làpides romanes. És ben sabut també que fou emprada en la construcció d'edificis tant notables com son la Catedral de Mallorca, la Llotja de Palma, el Castell de Bellver, etc.

Així mateix, en el decurs dels segles la fama de la pedra de Santanyí va transcendir a fora Mallorca. Segons l'historiador Antoni Pons, el Rei Martí I de Catalunya-Aragó —i per tant, també rei de Mallorca—, ordenava el 14 d'abril de 1406 "li trametressen mil mitjans de pedra de Santanyí per l'obra que feia en el seu palau de Barcelona".

De les pedreres de Santanyí, les més antigues, més importants i de bon pedreny, són les anomenades "Ses Pedreres Grans" situades sortint la vila, en el lloc anomenat "Es Dèume", ocupant una extensió de més d'una quarterada amb cinc o sis metres de profunditat. Actualment també s'exploten pedreres devers S'Alqueria Blanca i en altres llocs, tres o quatre quilòmetres lluny de la Vila.

Crec que no serà demés descriure els treballs preliminars que han d'executar els treballadors anomenats *trencadors* dedicats a la feina d'arrencar els blocs de pedra de la pedrera, quan en volen obrir una de nova. Primerament fan l'*escombra* o sia escombrar el lloc escollit, operació que consisteix en llevar la terra i pedregam superficial. A continuació es cava una capa d'un gruix de metre i mig o dos de *fiters*: trossos de roca de forma rodona mesclats amb terra i terrosos durs. Trobada la *crosta* i encetada, aquesta és un gruix de pedreny comú format per grosses lloses amb *randat* o sia de pedra brescada, plena d'ulls o cavitats; i és pitjor encara quan es troba un *favat*, concreció de matèria duríssima. Aquest pedreny, fent-lo a trossos és emprat per *paredar*, per fer o pujar parets, tant si son interiors com exteriors.

El segon gruix de la pedrera ja és de pedra fina, la qual quasi sempre es troba a uns dos metres de profunditat.

Les eines que empen els *trencadors* per arrabassar els blocs de pedra son: l'*escoda* per fer en la roca les regates necessàries; les *gangalles* o *gangaies*, peces de ferro entre dues de les quals es colloquen els *tascons* —també de ferro— dins les regates, i la *picassa*, gros i feixuc martell per copejar els tascons.

S'extreuen blocs de mida diversa, així com ve bé, i també de mides especials, fins i tot de tres metres de llargària. Els blocs es manegen amb *perpals*, fent-los donar tombs, i d'aquesta manera es puguen del fons de la pedrera a flor de terra per unes rampes apropiades.

Si bé aquesta classe de pedra ha pres el nom "de Santanyí", hem de dir que també hi ha pedreres d'aquest pedreny dins el terme municipal de Felanitx: les antigues de Cala Sa Nau i les que hi ha en el vessant sud-oriental del Puig de Na Pau, en el lloc anomenat Sa Marina, prop del llogaret S'Horta situat en el mateix límit confrontant amb el terme de Santanyí.

A propòsit d'anomenar Felanitx, recordem que se suposa que fou en aquesta vila on l'any 1380, dins la família del mestre de picapedrers Antoni Sagrera, hi va néixer un fill de nom Guillem, quin infant, anys més tard, ja gran, havia d'arribar esser un bon escultor i l'arquitecte màxim del Quatre-cents dels Països Catalans; el més alt exponent d'aquella tradició constructiva que agermanava l'arquitectura amb l'escultura.

I ja que he volgut evocar la figura de l'immortal Sagrera, crec que no serà demés parlar un poc d'ell, de les seves obres i de la predilecció que tenia per la pedra de la qual tractam.

Guillem Sagrera volgué seguir l'ofici de son pare, i ben prest, quan només tenia disset anys entrà a treballar en el taller de picapedrers i escultors de la Seu de Mallorca, quan es construïa, l'any 1397, el portal del Mirador. Va ser a on en Sagrera rebé les primeres ensenyances de l'escultor picard Jean de Valenciennes i on pogué comprovar —si no era que ja ho sabia de bell antuvi—, les excel·lències de la pedra que empraven en aquella obra: la pedra de Santanyí.

Deixant a part la seva obra capdal, la nostra admirable Llotja, recordem algunes de les seves activitats. Quan tenia vint-i-quatre anys, el 1404, viatjà al Rosselló —Catalunya-Nord— on va fer diverses obres de restauració, una d'elles la torre de la catedral d'Elna, i esculpí en pedra diverses figures. Fou Mestre Major de l'església de Sant Joan de Perpinyà. Projectà l'església Sant Joan el Nou de la dita Ciutat, que començà a construir l'any 1433, i també li és atribuïda la realització de la sala capitular, obra d'una gran originalitat. Simultàniament, a Ciutat de Mallorca, des de 1420, ocupà el càrrec de Mestre Major de la Catedral, a on a més de cobrir dues crugies construí la capella de Sant Guillem (1441). El 1422 executà la figura de Sant Pere del Portal del Mirador i també li son atribuïdes les de Sant Pau i Sant Jaume.

Degué ser a primeries de l'any 1447 que Guillem Sagrera, cridat pel rei Alfons el Magnànim, es va embarcar cap a Nàpols per encarregar-se de la reedificació del Castell Nou. Allà projectà la Gran Sala, concebuda dins un pur estil gòtic català; construcció coberta amb una volta estrellada enorme de vuit arrencaments i d'una mida de 26 x 26 metres de llum. Sagrera inicià aquesta obra el 1452, i fent honor una vegada més a la seva terra envià a cercar de Mallorca tota la pedra de Santanyí necessària per construir la seva obra més grandiosa en magnitud i audàcia tècnica; la que havia d'esser la última de la seva vida i que no pogué veure acabada del tot perquè morí el mes d'agost de 1456 un any abans que el seu fill Jaume, ja anomenat Mestre real de les obres, l'enllestís completament.

Una altra obra important de fora Mallorca, la fatxada de la qual i altres detalls ornamentals del pati interior estan construïts amb la pedra de Santanyí, és el Palau de la Virreina situat a la Rambla de Barcelona.

Aquest edifici d'estil rococó, el va fer construir (1772-1776) Manuel Amat i Junyent, català nascut a primeries del segle XVIII a Vacarisses, Vallès Occidental. Militar i governant, era fill del primer Marquès de Castellbell. Vengué a viure uns anys a Mallorca i fou precisament aquí on rebé el 1755 el nomenament de governador i president de l'audiència de Xile. Nomenat tinent general de l'exèrcit espanyol el 1761, poc temps després fou elevat a virrei del Perú i president de l'audiència de Lima fins el 1776. Coneguent Mallorca i sabent l'existència de les pedres de Santanyí, fou des del Perú estant que el virrei Amat escrigué al seu germà Antoni, resident a Barcelona, enviant-li els plans de l'edifici i detallades instruccions perquè s'encarregàs de la construcció del dit palau. Copii literalment dos fragments d'una de les cartes: "1.ª Deberás valerte del maestro maior de obras de Barzelona o de otro, el más hábil, para que sobre el terreno cierto y fixo lebante el plano exacto arreglándose en todo a las proporciones del que se embía, con las medidas ajustadas de arcos, pilares y quicios de puertas, con el número de todo y de ventanas con todo lo demás que corresponde ser de piedra labrada. Hecho esto y bien asegurado de ello, que elija vn discípulo suio el de maior confianza y que sea incapaz de errar las mensuras; a éste, proponerle el que pagándole el viaje de ida y buelta, y dándole vn peso ó más diario pase a Mallorca a entender en la construcción de la piedra como director y sobreestante, y, conseguido esto, se observe lo siguiente.

2.ª A cinco leguas de la ciudad, cerca del mar y con puerto, está la villa de Santini (Santañy o Santanyí), adonde ai las mejores pedras de la ysla. De éstas ha de escoger la mejor en solidez y blancura, y, de ella, hará sacar la que se necesitase. Ai allí infinita gente que se ocupa en esto con sólo el jornal de tres sueldos, y esto mismo se paga a los que la trabajan y labran del tamaño y gusto que vno quiere"

Resumint, entre d'altres instruccions i raons que el virrei del Perú exposava al seu germà, eren: que en tot el que fos possible, en lloc de la pedra de Montjuïc preferia la de Santanyí: per ser més econòmica, perquè s'endureix en contacte amb l'aire, perquè permet tornejar fàcilment balustres i tallar motlures, enrajolar paviments, etc. etc.

Llest el palau, el virrei Manuel Amat, de retorn a la seva terra, l'any 1779 hi va passar a viure, al casar-se, ja molt major, amb la jove barcelonina Maria Francesca de Fivaller i de Bru, coneguda amb el qualificatiu popular de la Virreina, de la qual el palau prengué el nom.

En el segle XVIII el virrei del Perú preferí la pedra de Santanyí a la de Montjuïc. L'arquitecte Guillem Sagrera l'havia preferida, en el segle XV, a la pedra napolitana "piperna".

Nota: En aquest article hi he fet figurar, pel seu interès, part del que vaig escriure sobre el mateix tema, publicat en el programa de les Festes 'e Sant Jaume, Santanyí 1985.